

ELS JOVES I LA SIDA

OLGA JUÁREZ, Centre d'Estudis per a la Prevenció de la Sida

ELIA DÍEZ, MANEL NEBOT, Institut Municipal de Salut Pública

JORDI BARNIOL, JOAN R. VILLALBÍ, Institut Municipal de Salut Pública, Institut de Salut Pública de Catalunya

FRANCESC VILLAMARÍN, Facultat de Psicologia, Universitat Autònoma de Barcelona

L'enquesta sobre Factors de risc a l'escola secundària (FRESC) va ser elaborada i analitzada per tècnics de l'Institut Municipal de Salut Pública i del Centre d'Estudis per a la Prevenció de la Sida, i va comptar amb la col·laboració de professors de la Universitat Autònoma de Barcelona. En aquest article es presenten els resultats pel que fa als comportaments sexuals dels joves escolaritzats relacionats amb la infecció de la sida.

Introducció

Els casos nous de sida per any a Espanya, Catalunya i Barcelona han començat a reduir-se, tot i que Espanya continua sent el país europeu amb més afectats, triplicant la mitjana del conjunt de països de la Unió Europea. L'evolució de les grans vies de transmissió és desigual; si bé actualment la infecció per una transfusió o un derivat de sang en el nostre medi és pràcticament impossible, i des del 1996 la transmissió entre usuaris de drogues injectades i entre barons homosexuals ha començat a disminuir, la transmissió heterosexual encara no ha començat l'esperat declivi. A més de la incidència de l'educació preventiva sobre tota la societat i els col·lectius més afectats, la combinació de nous medicaments en el tractament de la malaltia ha estat determinant en la reducció de nous casos. La teràpia combinada i precoç està aconseguint reduir les probabilitats de desenvolupar la sida en una part dels infectats pel virus de la immunodeficiència humana; tot i que el tractament és molt costós,

no és innocu i, òbviament, no se'n coneixen els resultats a llarg termini.

El nombre de persones infectades pel VIH no se sap amb exactitud, però es calcula que a Espanya hi ha entre 120.000 i 150.000 infectats. Un estudi recent ha permès saber que una de cada 300 dones que pareixen a Catalunya és seropositiva, i aquesta proporció augmenta a una de cada 155 entre el grup d'edat de 15 a 25 anys.

Els adolescents són un grup de risc per a la infecció pel VIH, tot i que el nombre de casos de sida en adolescents és relativament baix. Des del 1981 fins al desembre de 1998 només hi ha hagut 23 casos de sida entre els joves de 15 a 19 anys de Barcelona, però els malalts de 20 a 29 anys han estat 1.377. Prenent en consideració el llarg període de latència de la malaltia, uns 10 anys, les dades precedents suggereixen que la major part dels malalts de sida barcelonins es va infectar entre els 15 i els 30 anys.

Fins al moment es disposa de poca informació sobre conductes relacionades amb la infecció pel VIH en els adolescents escolaritzats al nostre medi. En aquest article presentem els resultats de l'enquesta sobre *Factors de risc a l'escola secundària* (FRESC) que, entre altres conductes relacionades amb la salut, recull comportaments relacionats amb la transmissió sexual de la sida i diferents determinants d'aquests comportaments, com són algunes actituds, creences, intencions de conducta futura i experiències prèvies. S'han estudiat especialment les diferències entre els nois i les

noies, molt importants per a la comprensió i el desenvolupament de futures intervencions preventives.

Metodologia

Es tracta d'una enquesta transversal, aleatòria, estratificada per titularitat del centre (públic, privat i concertat), tipus d'estudi (BUP, FP, ESO) i nivell socioeconòmic del barri. L'enquesta, anònima i confidencial, va ser administrada l'abril del 1996. L'univers són els estudiants de 2n de BUP, 2n d'FP1 i 4t d'ESO de Barcelona, que en el moment de l'enquesta eren 26.173 alumnes. Es van seleccionar de forma aleatòria 36 aules de les quals una es va negar a administrar el qüestionari. Finalment hi van participar 35 aules (n=981). L'error màxim va ser del +/- 3% amb un nivell de confiança del 95%. Es va provar una versió preliminar del qüestionari, per avaluar-ne la comprensió, la factibilitat i la longitud, mitjançant una prova pilot del qüestionari i entrevistes individuals. Es va estudiar la coherència en les respostes (concordança quant a l'ús de preservatiu= 94%).

Pel que fa a la conducta sexual i els determinants, l'instrument utilitzat es va dissenyar segons en el qüestionari del programa de prevenció de la sida (PRESEC) que es fa al 30% dels centres de secundària de Barcelona, el qüestionari desenvolupat pel Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat l'any 1991, el qüestionari "Sida i adolescència" de Múrcia (1991) i altres d'estudis europeus i norda-

monografies

mericans. Es van analitzar les relacions amb el gènere de les següents variables:

- *susceptibilitat*, o risc percebut pel jove en relació a infectar-se pel VIH,

- *severitat*, o gravetat de la sida percebuda pel jove en relació a infectar-se pel VIH,

- *beneficis* percebuts pel jove en relació a l'ús del preservatiu,

- *barreres* percebudes pel jove en relació a l'ús del preservatiu,

- *autoeficàcia*, o sentir-se capaç de fer alguna acció (comprar preservatius, portar preservatius al damunt, convèncer la parella habitual de fer servir preservatius, rebutjar una relació sexual no protegida, posar-se o posar a la parella un preservatiu correctament),

- *norma social*, o influència que exerceix la societat en general, els amics o la parella sobre l'ús del preservatiu,

- *intenció* de fer servir sempre el preservatiu amb la parella habitual, amb una parella casual i intenció de rebutjar una relació sexual no protegida,

- *conducta sexual*, que inclou la freqüència de relacions sexuals coïtals, el mètode anticonceptiu que utilitza o ha utilitzat i la freqüència de l'ús del preservatiu,

- *experiència* en haver comprat preservatius i en haver rebutjat una relació sexual per no poder utilitzar preservatiu.

Resultats

Es va seleccionar una mostra de 36 aules, de 30 escoles; de les quals finalment van participar 35. Dels alumnes

matriculats en aquestes aules (n=1.080), se'n van enquestar 981, que representa una participació del 90,8%.

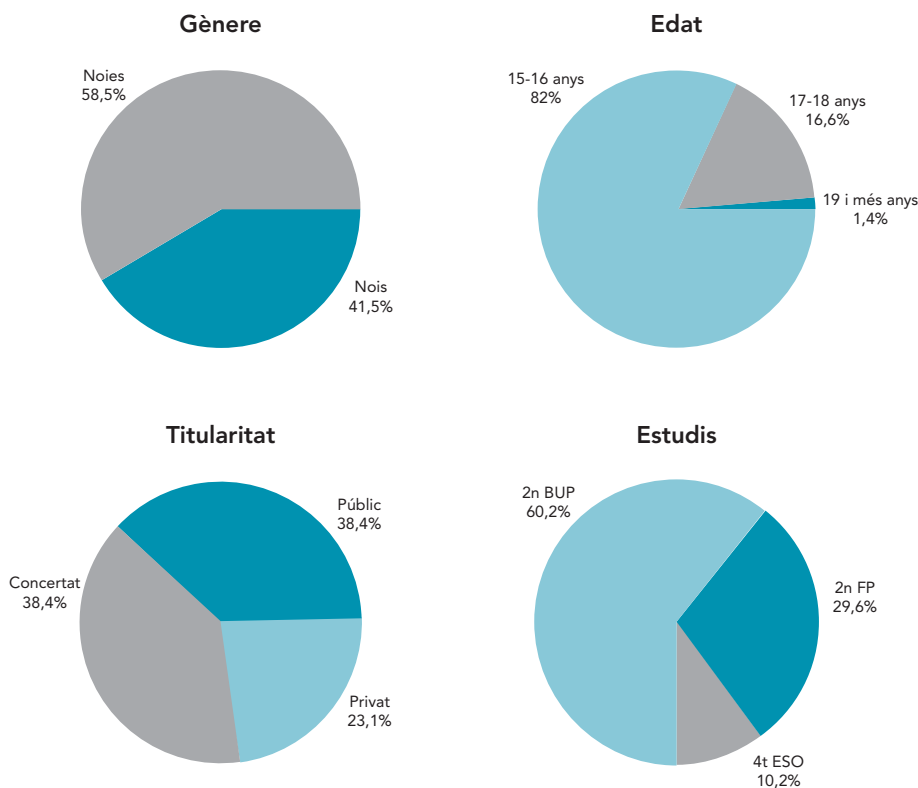
En els gràfics es pot veure la distribució del gènere, l'edat, la titularitat i el tipus d'estudis dels estudiants de la mostra.

En relació al nivell d'estudis de la mare, un 2,8% responen "sense estudis", un 6,3% "estudis de primer grau", un 29,9% "segon grau, primer cicle", un 31,8% "segon grau, segon cicle", un 18,6% "estudis de tercer cicle" i un 10,6% contesten "no ho sé". Quant al nivell

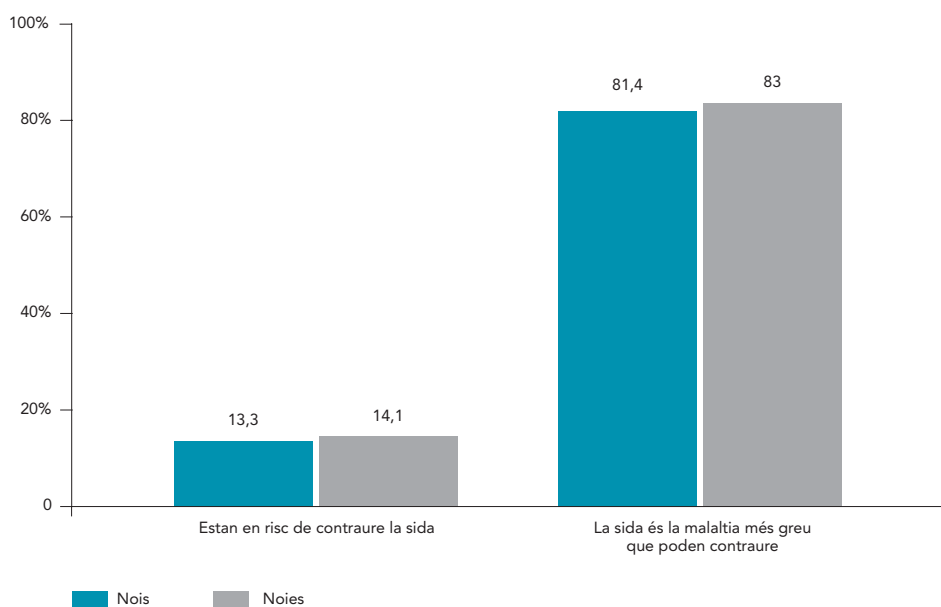
d'estudis del pare, un 2,5% dels adolescents responen "sense estudis", un 4,7% "estudis de primer grau", un 21,9% "segon grau, primer cicle", un 30,8% "segon grau, segon cicle", un 26,5% "estudis de tercer cicle" i un 13,6% no ho saben.

L'Índex de capacitat econòmica familiar (ICEF) és de 100 per a tot Barcelona. Quant al barri de residència dels alumnes enquestats, un 42,5% viuen en un barri amb ICEF entre 85 i 111, un 32,1% amb ICEF superior a 111, i un 24,7% en un barri amb ICEF inferior a 85.

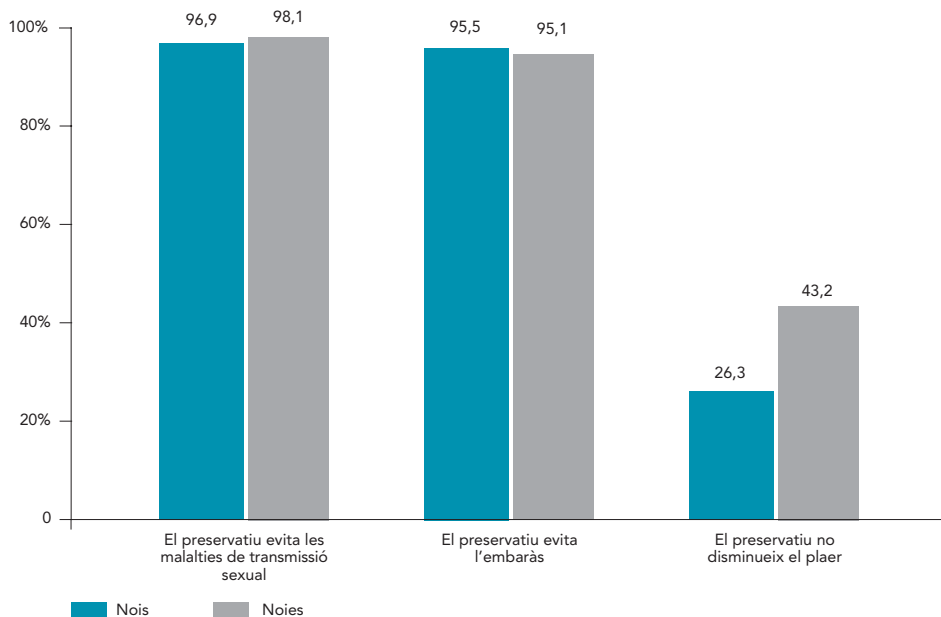
Gràfic 1
Descripció de la mostra

Gràfic 2
Els estudiants de secundària creuen que...

Gràfic 3
Els estudiants de secundària creuen que l'ús del preservatiu...

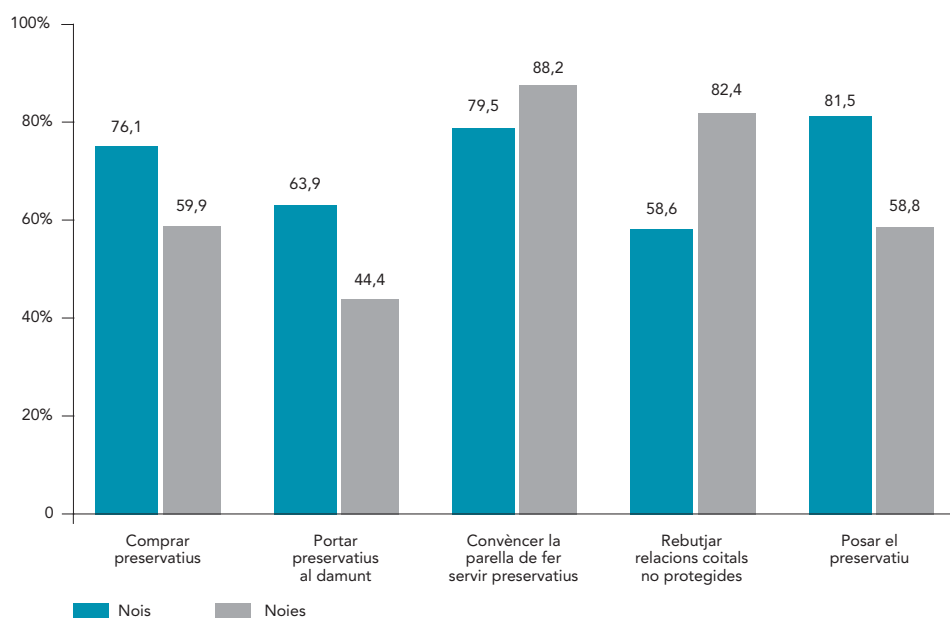
Un 54% dels alumnes reben una paga setmanal superior a 1.500 pessetes i un 45,6% una d'inferior a 1.500 pessetes.

El risc percebut pels joves enquestats respecte a contraure el VIH/sida (*susceptibilitat*) és molt baix, ja que només un 13,3% dels barons i un 14,1% de les dones se senten en risc d'infectar-se. Per altra banda, la gravetat de la sida percebuda pels alumnes (*severitat*) és elevada, ja que un 81,4% dels nois i un 83% de les noies consideren que, entre les malalties que poden contraure, la sida és la més greu (gràfic 2).

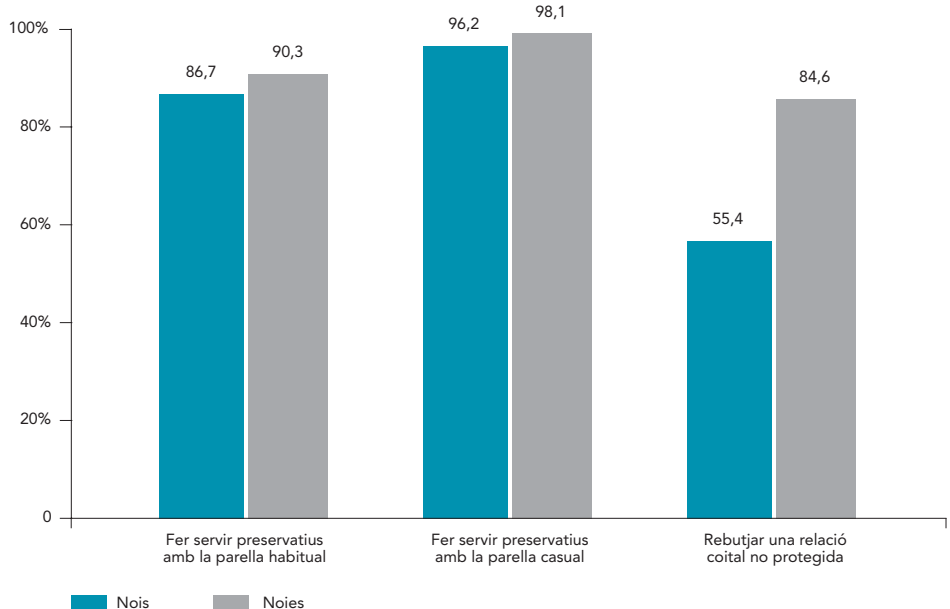
La gran majoria dels enquestats valoren els beneficis de fer servir un preservatiu en les relacions sexuals coitals. Un 97,4% creuen que el seu ús evita les infeccions de transmissió sexual i un 95,2% que evita l'embaràs no desitjat. Únicament un 26,3% dels nois i un 43,2% de les noies afirmen que el seu ús no redueix el plaer (gràfic 3).

S'han observat diferències per sexe estadísticament significatives a totes les variables que tenen relació amb l'autoeficàcia o capacitat percebuda pel jove respecte a portar a terme amb èxit una determinada conducta. Els nois se senten més capaços de comprar preservatius (76,1% nois, 59,5% noies), de portar-los sempre al damunt (63,9% nois, 44,4% noies) i posar-los correctament (81,5% nois, 58,8% noies). Les dones se senten més capaces de convèncer la parella habitual de fer-los servir, i de rebutjar una relació sexual no protegida per no disposar d'un preservatiu o perquè la parella es negui a utilitzar-lo.

Gràfic 4
Els estudiants de secundària se senten capaços de...

Gràfic 5
Els estudiants de secundària tenen la intenció de...

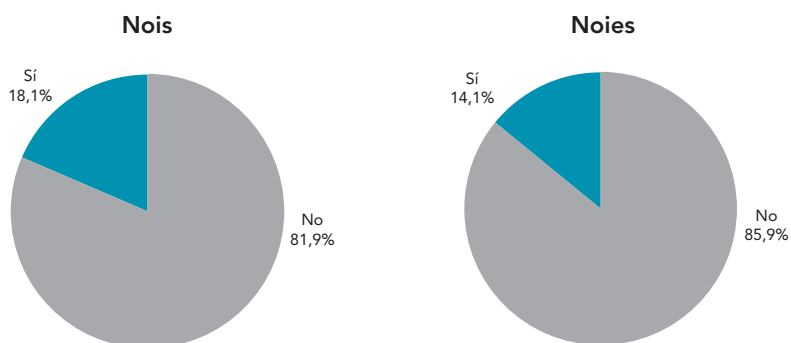

Quant a la norma social, que estudia la percepció que té l'enquestat de la influència que exerceix la societat en general, els amics o la parella sobre l'ús del preservatiu, només s'han detectat diferències significatives entre gèneres en la pregunta "els meus millors amics o amigues creuen que s'han de fer servir sempre preservatius en les relacions sexuals", contestada afirmativament pel 73,7% dels barons i el 89,3% de les dones. Un 98% dels enquestats considera que els nois de la seva edat sexualment actius haurien d'utilitzar sempre un preservatiu en les relacions sexuals coïtals. Les altres dues variables es refereixen als joves que tenen parella habitual, motiu pel qual només han contestat un 29% i un 26%, respectivament. Entre aquests, un 89,1% dels nois i un 85,6% de les noies afirma que la seva parella habitual creu s'ha de fer servir preservatiu en les relacions sexuals coïtals, i un 78% dels barons i un 70,9% de les dones afirmen que la seva parella habitual sempre fa servir condons en les relacions sexuals coïtals.

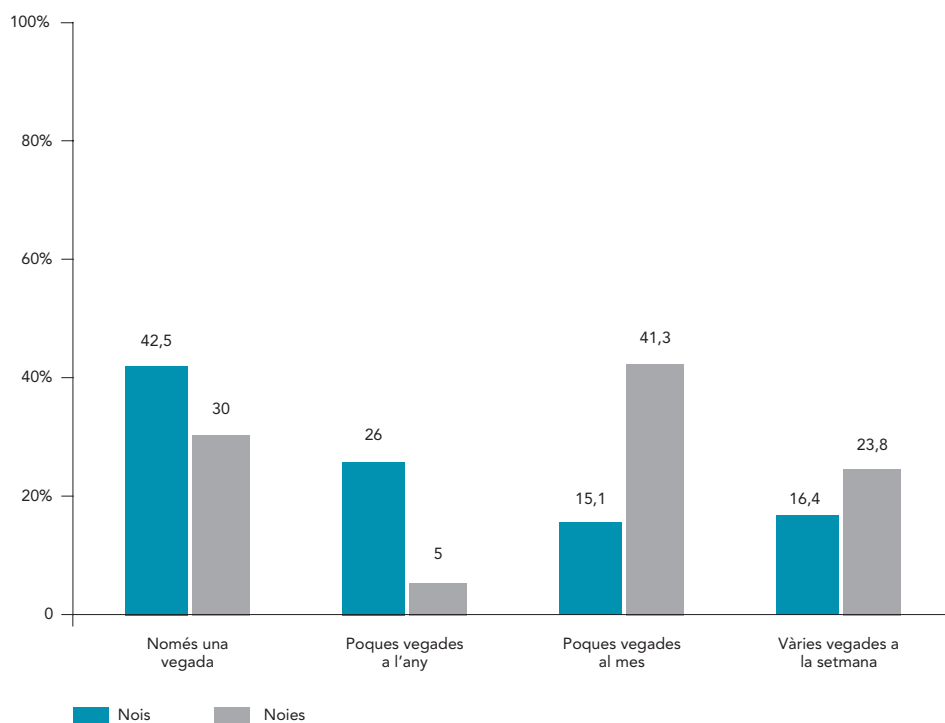
Un 55,9% dels nois i un 84,6% de les noies afirmen que rebutjarien una relació no protegida. Pel que fa a la intenció de fer servir el preservatiu amb la parella habitual i amb una parella esporàdica o casual, són les noies les que mostren una intenció més favorable a l'ús que els nois.

Un 16,2% afirmen haver tingut alguna relació sexual coïtal. Tot i que els nois declaren en proporció més elevada haver tingut relacions, les diferències no han estat estadísticament significatives (18,3% nois, 14,6% noies). En canvi, la

Gràfic 6
Relacions sexuals coitals en estudiants de secundària

Gràfic 7
Freqüència de les relacions sexuals coitals

freqüència de les relacions és inferior entre els nois. Un 42,5% dels nois i un 30% de les noies han mantingut relacions sexuals una sola vegada, un 26% i un 5% respectivament n'han tingut poques vegades a l'any, un 5,1% dels nois i un 41,3% de les noies declaren mantenir-les poques vegades al mes i el 16,4% dels nois i el 23,4% de les noies varies vegades a la setmana.

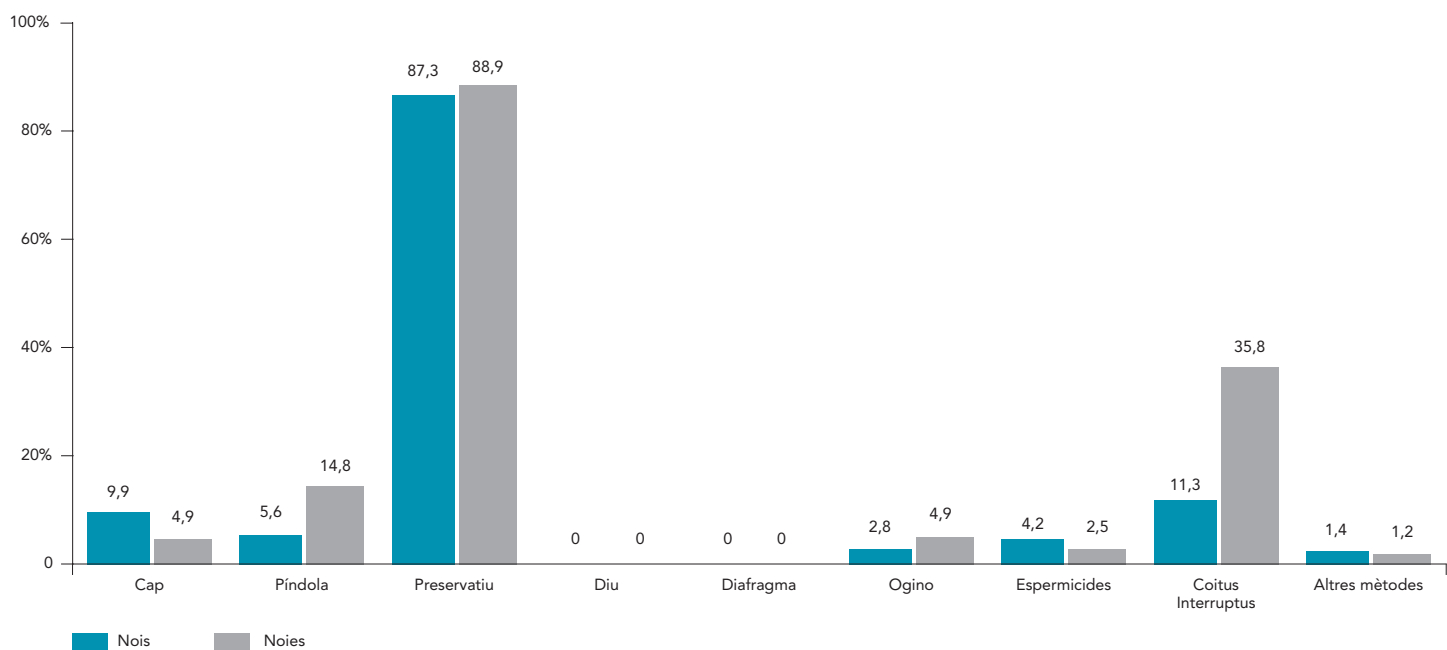
Un 7,2% dels estudiants sexualment actius afirmen no haver utilitzat mai un mètode contraceptiu. El mètode més utilitzat pels joves que han començat a tenir relacions sexuals coitals (159 estudiants) és el preservatiu, fet servir pel 88,2% dels enquestats sexualment actius. El següent mètode més utilitzat és el *coitus interruptus*, en el qual es troben diferències entre nois i noies (11,3% nois, 35,8% noies). Un 10,5% dels adolescents que han tingut relacions sexuals fan servir la píndola com a mètode contraceptiu.

No s'aprecien diferències entre gèneres respecte a la freqüència d'ús del preservatiu. Entre els joves sexualment actius, un 77,4% afirma fer servir sempre o gairebé sempre preservatiu. Un 28,8% dels nois enquestats i un 11,1% de les noies diuen que han comprat preservatiu i un 21,7% dels nois i un 44,1% de les noies han rebutjat alguna relació sense protecció.

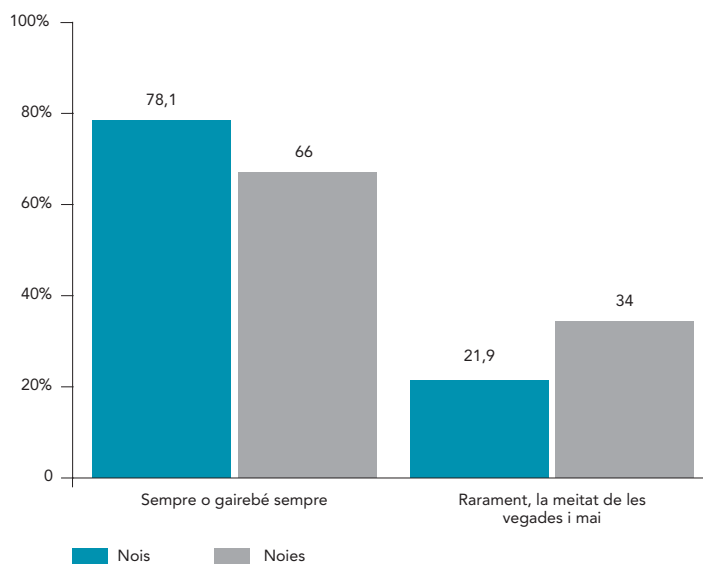
Conclusions

La proporció de joves escolaritzats a 2n de BUP, 4t d'ESO i 2n d'FP que diu

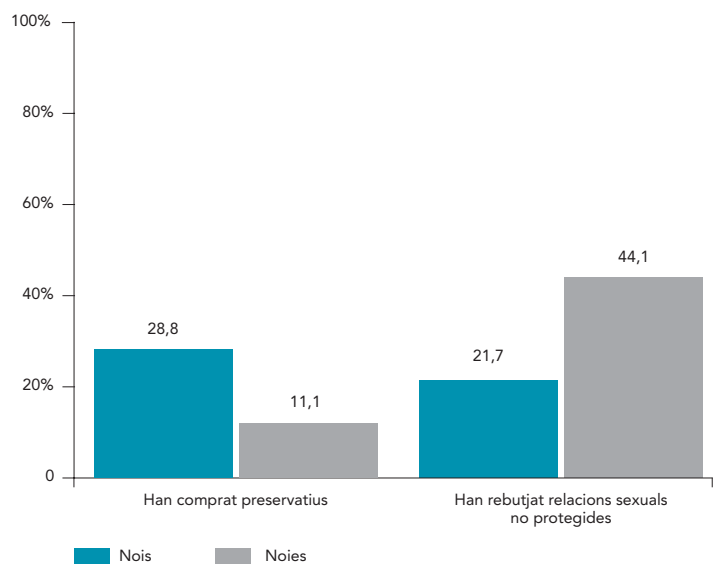
Gràfic 8
Ús de mètodes contraceptius

Gràfic 9
Freqüència d'ús del preservatiu

Gràfic 10
Experiència prèvia en conductes preventives

que ha mantingut relacions sexuals coïtals és d'un 16,2%, molt inferior a la dels joves del curs equivalent als Estats Units (48%) i a d'altres països d'Europa. Aquest percentatge, però, concorda amb els trobats en altres enquestes fetes a estudiants de Barcelona, Catalunya i Espanya. Malgrat no s'han trobat diferències significatives, els nois han tingut relacions sexuals coïtals amb més freqüència que les noies, com apareix en altres enquestes nacionals i locals.

És il·lustratiu de la baixa activitat sexual dels joves en aquest curs que, entre els que han mantingut relacions sexuals, un 36% diu que només n'han tingut una vegada. En especial destaca que el 66% dels nois només n'han tingut una vegada o poques vegades a l'any. En canvi, les noies presenten una distribució inversa, i el 66% d'elles tenen relacions amb freqüència mensual o més sovint. Sembla que quan les noies decideixen mantenir relacions ho fan de

forma molt més estable, d'acord amb altres estudis.

El mètode anticonceptiu més utilitzat és el preservatiu. Fins a un 88,2% dels estudiants sexualment actius afirmen haver-lo fet servir, en major proporció les noies. D'altra banda, la freqüència d'ús del preservatiu entre els adolescents es pot considerar elevada, tot i que hauria d'ésser encara més important i, a més, mantenir-se entre els joves de més edat. El mètode utilitzat en segon lloc és la marxa enrera o *coitus interruptus*, força preocupant quant a les infeccions de transmissió sexual, la sida i els embarassos no desitjats.

Pel que fa a l'estudi de determinants, hi ha molts pocs estudis i no gaires possibilitats de comparar els nostres resultats en el nostre context. Els adolescents tenen una percepció del risc d'infectar-se molt baixa. Malgrat això, que pot tenir relació amb la baixa freqüència de relacions sexuals i l'alt nom-

bre d'usuaris de condons, la majoria creuen que la sida és la malaltia més greu que poden contreure. Gairebé tothom percep els beneficis de l'ús continuat dels preservatius. Els nois se senten més capaços de comprar condons, portar-los al damunt sense problemes i col·locar-los correctament que les noies. Elles se senten més hàbils que els nois a l'hora de convèncer la parella sobre la necessitat d'utilitzar preservatius i també de rebutjar una relació poc segura. Tant els nois com les noies tenen la intenció de fer servir preservatius amb la seva parella habitual i sobretot amb una parella esporàdica o casual; però massa nois no estan suficientment motivats per rebutjar una relació sexual, encara que sigui poc segura. Cadascun d'aquests determinants tan diferents entre els sexes mereixen ser abordats en intervencions preventives, tant a les escoles com als centres de planificació familiar, en altres àmbits de relació i en les famílies.